

FYLKESMANNEN I OSLO OG AKERSHUS
MILJØVERNAVDDELINGEN

MILJØ-
DIREKTORATET

Hule eiker

- en utvalgt naturtype -

Kongen av trær er beskyttet

Den store og hule eika skal bevares. I denne brosjyren får du vite hvorfor den er viktig for biologisk mangfold, hvordan man tar vare på trærne, og hvilket ansvar grunneiere og myndigheter har for å ta vare på naturtypen.

Hul eller grovokste eik er en utvalgt naturtype som er særskilt sikret etter naturmangfoldloven. Det betyr at disse trærne skal bevares, og at grunneiere med hul eik på tomta skal utøve aktsomhet for å unngå skade på naturtypen. Det er derfor viktig at du setter deg inn i hva dette betyr for deg.

Kunnskap om hvordan disse trærne skal behandles er nødvendig, enten du har en hul eik på tomten din, er entreprenør med utbyggingsansvar, eller er ansatt i kommunen. I brosjyren får du vite hvordan du best tar vare på eika, hva dine plikter som grunneier er, og du får kunnskap om hvorfor det er så viktig at hule eiker bevares.

Har du spørsmål som du ikke får svar på her? Ta kontakt med kommunen din eller Fylkesmannens miljøvernnavdeling.

Derfor beskyttes hule eiker

Hule eiker kan bli 1000 år gamle og er hjem for 1500 ulike arter. Det blir stadig færre av disse flotte kjempene, som har hatt en sentral plass i kultur og religion i flere tusen år. I norrøn mytologi var eika Tors hellige tre, og eikeløv benyttes som symbol på makt og ære av den norske stat. Det latinske navnet for eik, *Quercus*, betyr styrke. Tømmer av eik er sterkt, hardt og motstandsdyktig mot råte. Tømmeret har vært en viktig ressurs, ikke minst til skipsbygging, gulv og tømmer. Osebergskipet ble bygget av eiketømmer, noe som bidrar til at det er så godt bevart. Både greiner med lauv og eikenøtter har vært brukt til dyrefôr.

*Bølereika på Bøler gård i Nittedal kommune er fredet som naturminne.
Foto: Anne Sverdrup-Thygeson.*

Forsidefoto: Åseika. Foto: Dan Åmlid.

Gammel og klok

Hardt treverk, dyptgående røtter og garvesyre som beskytter mot soppangrep bidrar til at eika kan bli svært gammel. Noen av Norges eiker er blant landets eldste skapninger, og kan ha «opplevd» slutten av vikingtiden. Eika kan vokse i 300 år, og deretter leve like lenge mens den sakte svekkes av råte. De eldste eikene står halvdøde i ytterligere 300 år, og kan bli bortimot 1000 år gamle. Mange av de stasligste, største og eldste eikene er vernet som naturminner og gitt navn, som «Den gamle mester» og Asbjørnseneika. Brureeika og Mollestadeika har en omkrets på over 10 meter.

«En eik vokser i 500 år og dør i 500 år»

Hjem for 1500 arter

Eika er trolig det treslaget i Norge som har størst mangfold av arter knyttet til seg. Så mange som 1500 ulike arter kan holde til i de gamle kjempene! Mange av disse artene – både sopp, lav og insekter – er avhengige av eika for å leve. Fordi det blir stadig færre hule eiker å bo i er flere av artene både sjeldne og utrydningstruede i Norge og Europa.

I løpet av den lange levetiden oppstår død ved og grov bark som sprekker, særlig hos gamle eiker som står i sol. På slike trær kan mikroklima og andre økologiske forhold variere innenfor bare noen centimeters avstand, og mange lavarter trives her. I døde greiner i trekrona liker både sopp og innsekter seg.

Der råtesopper angriper, vil det utvikles hulrom. Inne i hulrommet dannes vedmuld. Det er en blanding av råtten ved, sopphyfer, rester av fuglereir, insektsbøll og døde insekter. Dette utgjør hjemmet til mange arter som bare finnes akkurat her. Ved å beskytte hule eiker beskytter vi også en rekke småkryp som er truet og «rødlistet».

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som på en eller annen måte er truet av utryddelse.

Se www.artsdatabanken.no

*Eikegreinkjuka vokser på grove, døde eller svekkede greiner, ofte høyt oppe i krona, på gamle men ikke nødvendigvis grove eiketær.
Foto: Anne Sverdrup-Thygeson*

Svovelkjuka er en viktig vednedbryter på eik. Den gir opphav til en rødbrun, mørken vedtype som er et viktig levested for en rekke insekter. Fra Vemannsås, Larvik. Foto: Anne Sverdrup-Thygeson.

Knappenålslaven rustdoggnål opptrer på gamle eiker med grov sprekkebark. Foto: Harald Bratli

Ruteskorpe, en karakterart på naken, gammel og hard ved av eik, både på stående trær og på lægger av eik. Foto: Anne Sverdrup-Thygeson.

Blomsterstry finner man på greiner av store, gamle eiketær. Foto: Harald Bratli

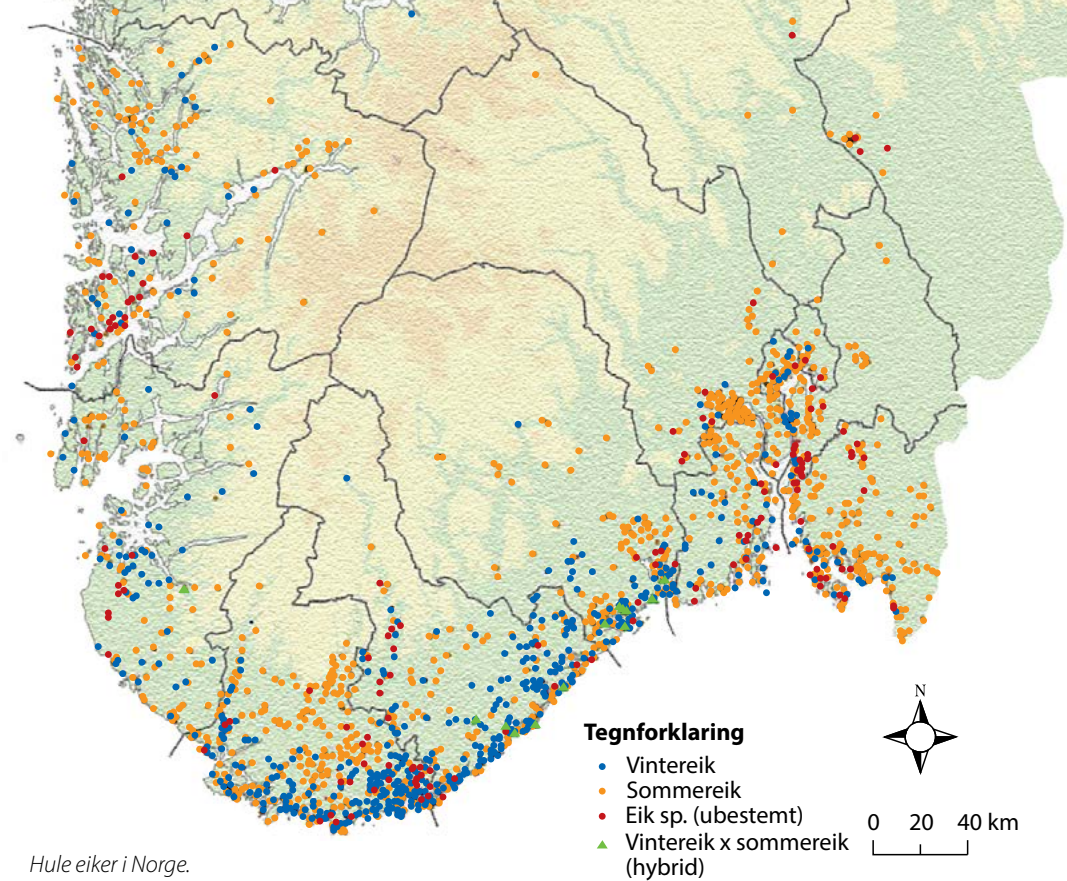
Eikestjertvinge er den eneste dagsommerfuglen som er sterkt knyttet til eik, fordi larvene lever av eikeløv. Tegning: Honorata Gajda.

Eikenøttene er relativt tunge, så det krever sin fugl å fly avgårde med dem. Nøtteskriken er den viktigste «sprederen» av eikenøtter. Foto: Trond Haugskott.

Eikegullbasse er knyttet til hule eiketrær. Den er oppført som «sårbar» på Norsk rødliste. Foto: Oddvar Hanssen.

Hule eiker i Norge.
Kilde: NINA/gbif (www.gbif.no)

Hvor finnes det hule eiker?

Det finnes rundt 450 arter av eik i verden, og 27 i Europa. I Norge har vi to viltvoksende arter; sommerek og vintereik. Artene blander seg, og ofte dannes mellomformer. Sommerek, som er den vanligste, finnes fra Ringsaker og Sigdal på Østlandet og videre i et bredt belte langs kysten fra svenskegrensen til Smøla i Møre og Romsdal. Vintereik er mindre hardfør og forekommer langs kysten fra Nesodden i Akershus til Sula i Møre og Romsdal. Som skogstre er eika vanligst i Agderfylkene, hvor det finnes rene eikeskoger.

Eika finnes i kulturlandskap eller i hagemark og eikeholt. Frittstående, store eiker og åpne eikelunder er et karakteristisk trekk i jordbrukslandskapet, kanskje særlig rundt Oslofjorden. Men de finnes også på Sørlandet og Vestlandet. De står vanligvis i åkre, på åkerholmer, langs veier, i skogbryn eller som tunntrær. Typisk for disse miljøene er at trærne står åpent og fritt. Under slike forhold utvikler eika store vide kroner, typiske «sparebankeiker». Mange av de frittstående eikene blir hule og har gjerne dyp sprekkebark.

Digitalt kart over registrerte eiker som omfattes av forskriften finner du på miljødirektoratets Naturbase og www.artskart.no.

Eikehage med hule og grovokste eiker i Semsvannet landskapsvernområde i Asker. Området beites av sauer, og tidvis hest. Foto: Kim Abel.

Trusler og tiltak for å sikre hule eiker

I 2011 ble hule eiker en utvalgt naturtype. Betegnelsen «utvalgt naturtype» gir en juridisk beskyttelse og brukes om naturtyper som er truet og er levested for sjeldne arter, eller som Norge har et internasjonalt ansvar for.

Forskriften gir regler for bærekraftig bruk som pålegger grunneiere, tiltakshavere, kommune og andre offentlige aktører en plikt til å ta særskilt hensyn og gjøre det som er rimelig for å unngå skade på store, gamle eiketrær.

Målet med å beskytte naturtypen er å ta vare på mangfoldet innenfor naturtypens naturlige utbredelsesområde, og med det artsmangfold og de økologiske prosessene som kjenner tegner den enkelte naturtypen. Når man vurderer å gjøre et inngrep som berører eller er i nærheten av en hul eik, skal man alltid vurdere om det finnes alternativer, som for eksempel å flytte et byggetiltak tilstrekkelig langt unna, eller bruke andre teknikker og driftsmetoder som bedre tar hensyn til de beskyttede trærne.

I forskrift av 13. mai 2011 ble hule eiker utpekt til utvalgt naturtype etter naturmangfoldlovens kapittel 6. Se forskriften i sin helhet på www.lovdata.no.

Hvilke eiker er beskyttet?

Ikke alle eiker er omfattet av reglene om utvalgte naturtyper. Om din eik er det, kan du finne ut ved å måle den. Dersom eika har en diameter på minst 63 centimeter, og omkrets på 200 centimeter målt i brysthøyde, er den en utvalgt naturtype, selv om den ikke er synlig hul.

En eik som er synlig hul, skal ha et indre hulrom som er større enn åpningen, som må være minst 5 centimeter. Stammen må ha en diameter på minst 30 centimeter og omkrets på minst 95 centimeter.

Også døde hule eiker har store naturverdier og er fortsatt en utvalgt naturtype med lovfestet beskyttelse.

Hule eiker i produktiv skog er unntatt fra forskriften, men de har selvsagt stor biologisk

verdi, og skal derfor tas hensyn til i tråd med den generelle aktsomhetsplikten i naturmangfoldloven.

Hva truer eika?

Eik er i framgang i Norge på grunn av lite hogst og varmere klima. Samtidig har det blitt lengre mellom de virkelig gamle, grove kjempene. I vår tid, med effektiv utnyttelse av areal, kan gamle, hule eiker stå i veien for andre interesser. Effektiviseringen i jordbruket gjør at kantsoner, åkerholmer eller enslige trær i åker omgjøres til produksjonsareal. Hensynet til gamle, hule eiker kan også komme i konflikt med behov for areal til ulike former for utbygging. En av de viktigste trusler mot gamle, hule eiker er gjengroing og utskygging. Når treet skygges ut av busker og trær, blir eika mindre levedyktig.

Ullebergeika i Larvik kommune er fredet som naturminne. Treet er i ferd med å bryte sammen, men etterkommeren er sikret. Foto: Arnstein Rønning.

Slik tar du vare på hule eiker

Gi eika lys

Eika trenger lys og varme. De gamle trærne vokser ikke mye, og vil i liten grad kunne konkurrere mot yngre trær med kraftig vekst. Mange hule eiker kan derfor leve lenger dersom konkurrerende trær fjernes. Mange av artene tilknyttet eika nyter også godt av dette, ettersom de også trenger lys og varme. Det bør være minst fire meter fra eikekrona til greiner av konkurrerende trær, men ofte kan verdifulle eiker stå i tettere grupper.

Beskjær kronen

Det er typisk for gamle eiker at greinene blir store og tunge, samtidig som stammen blir hul og mister sin evne til å bære vekten av greinene. Etter hvert vil de tunge greinene brette, noe som kan føre til at treet dør. Dersom du avlaster kronen ved å beskjære den, kan du forlenge treet levetid. Dette er krevende arbeid som bør utføres av erfarne trepleiere. Et alternativ til beskjæring kan være oppstøtting. Greiner som har falt av treet har stor verdi for biologisk mangfold og bør bevares i nærheten av treet.

Beskytt hulrommet

Kvaliteten på hulrommet er avgjørende for hvilke arter som kan leve der, og for treet naturverdi. Det beste er om du lar hulrommet, den døde veden og vedmulden være i fred for folk og større dyr. I noen tilfeller kan det derfor være best om du beskytter åpningen uten at

treet skades og vedmulden røres. Dette kan gjøres ved hjelp av grov netting foran åpningen, eller gjerde rundt treet. Du må under ingen omstendigheter fylle hulrommet igjen med betong eller liknende. Det vil kunne skade treet og redusere naturverdiene kraftig.

Sørg for etterkommere

Også gamle eiker har begrenset levetid, og vil til slutt dø og brytes ned. Da er det viktig at artene som lever av eika har nye eiketær å flytte til. Dersom det ikke allerede finnes eiker i nærheten, kan du plante unge eiker som rekker å bli tilstrekkelig gamle før det er for sent.

Søk økonomisk støtte

Du kan søke økonomisk støtte fra det offentlige for å ta vare på hule eiker. Grunneiere, rettighetshavere, kommuner og organisasjoner kan søke tilskudd til for eksempel fristilling, kroneavlastning og beskjæring.

Les mer på www.miljodirektoratet.no

Vis aktsomhet

Hva gjør du dersom du har en stor, hul eik med gamle greiner som du tror utgjør en risiko for liv og helse, som kan skade materielle verdier eller som hindrer lys og utsikt til eiendommen din?

Bruk fagfolk

Gamle eiker med hul stamme og stor krone kan utgjøre en risiko, spesielt på gårdstun, nær bygninger og langs veier. Hensyn til liv og

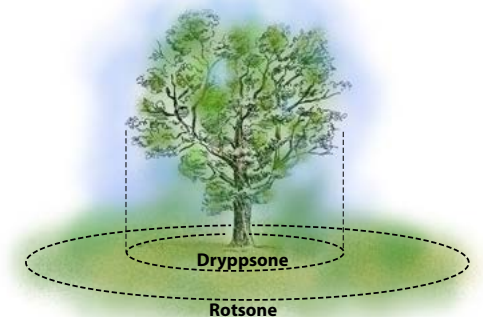
helse skal gå foran hensyn til biologisk mangfold. Før du foretar deg noe som helst, bør du ta kontakt med kommunen for å få råd om beskjæring og andre tiltak for å hindre at en hul eik felles unødige. Døde greiner og partier av død ved på stammen er vanlig for gammel eik, og ikke et tegn på at treet snart går overende. Autorisert trepleier/arborist med erfaring fra arbeid med gamle eiker kan vurdere kroneavlastning og ulike beskæringsmetoder som bedrer sikkerheten, og som kan hindre hogst.

Forsiktig beskjæring

Loven er ikke til hinder for en forsiktig beskjæring av hensyn til utsikt og sol. Men aktsomhetsplikten sier at hensynet til hule eiker skal veie tungt. Beskjæringer som vil kunne forkorte treet levetid, vil kunne vurderes som uaktsomme. Generelt vil eldre trær tåle vesentlig mindre beskjæring, eksempelvis såkalt topping, før de tar alvorlig skade. Ønsker du å foreta omfattende beskjæringer, anbefales du å ta kontakt med fagfolk. Kommunen vil kunne gi deg råd med hensyn til om aktsomhetsplikten er ivarett.

Jordbruk, gravearbeid og røtter

Jordbrukstiltak som berører hule eiker skal meldes til kommunen, og de skal gi tilbakemelding før du kan gjennomføre tiltaket. Der det pløyes eller graves dypere enn før, kan dette skade treet røtter, føre til inngang for råte og således forkorte treet levetid. Rotsonen når normalt lenger ut enn kronen, og graving bør derfor skje utenfor kronens «dryppsoner» og minst fem meter fra stammen.

Andre utfordringer

- Ved bygnings- og anleggsarbeid bør treet gjerdes inne mens arbeidet pågår. Dersom arbeidet foregår nærme treet, bør du beskytte stammen med planker eller matter.
- Lagring av tunge gjenstander eller kjøring av anleggsmaskiner under trekronen kan skade røttene, og bør unngås.
- Hester kan gnage bark og skade eller ta livet av trær. Hestebeite bør derfor unngås rundt verdifulle eiketrær. Eventuelt kan trærne beskyttes med netting eller inngjerding.

Hvem gjør hva?

Grunneiers og tiltakshavers ansvar

Meldepliktige tiltak:

- Eier eller driver du en jordbrukseiendom og skal sette i gang et jord- eller skogbrukstiltak som berører en hul eik, må du melde fra til kommunen før du utfører tiltaket. Kommunen skal gi deg skriftlig svar innen tre uker.
- For meldepliktige tiltak er du pålagt å vurdere hvilke konsekvenser tiltaket vil få for naturtypen (konsekvensanalyse).

Ikke meldepliktige tiltak:

- Felling og tiltak i en hul eik som et «hagetiltak» er ikke søknadspliktige, men kan være i strid med aktsomhetsplikten. Du må gjøre en selvstendig vurdering av konsekvensene for naturtypen selv om tiltaket ikke er søknadspliktig. Er det usikkerhet om hvilke konsekvenser tiltaket

kan få, ta kontakt med kommunen eller Fylkesmannen for avklaring.

- Før du vurderer tiltak som kan berøre en hul eik, skal du alltid se på mulighetene for å tilpasse tiltaket slik at du unngår felling av, eller skade på treet.
- Før du vurderer tiltak som kan berøre en hul eik bør du gjøre deg kjent med naturtyper på stedet, og gjøre deg kjent med lover, forskrifter og planbestemmelser som beskytter hule eiker.
- Omfattes eiendommen din av en reguleringsplan som har avklart forholdet til hule eiker, skal du følge bestemmelsene i reguleringsplanen.
- Overtredelse av aktsomhetsplikten kan medføre pålegg om retting og avbøtende tiltak, tvangsmulkt eller miljøerstatning.
- Du kan pålegges å bære kostnader ved gjennomføring av avbøtende tiltak og ivaretagelse.
- Er du i tvil om dine plikter og rettigheter, kontakt kommunen eller Fylkesmannens miljøvernavdeling.

Kommunens oppgaver

- Skal informere og veilede tiltakshavere og grunneiere om utvalgte naturtyper.
- Skal ha oversikt over kartlagte hule eiker og rapportere disse til Naturbase.
- Skal ta spesielt hensyn til naturtypen ved saksbehandling av tiltak, tildeling av tilskudd og forvaltning av fast eiendom.
- Bør primært avklare arealbruk for hule eiker i rettslig bindende arealplaner.
- Skal behandle meldinger (søknader) om jord- og skogbrukstiltak og andre søknader som berører hule eiker.
- Skal forsikre seg om at tiltakshaver har gjennomført en konsekvensanalyse før de behandler søknadene. Det må også fremgå av beslutningen hvordan hensynet til den utvalgte naturtypen er vektlagt, ivare tatt og hvilke hensyn som har veid tyngst.
- Skal kunngjøre tillatelser til tiltak i hule eiker og sende vedtak til Miljøverndepartementet og Fylkesmannen.

- Skal registrere enkeltvedtak som berører en forekomst av en utvalgt naturtype i Miljøvedtaksregisteret (fra 1. april 2014).

Fylkesmannens oppgaver

- Informere og gi veiledning til kommuner, grunneiere og andre berørte om forvaltning, tilskuddsordninger og bruk av områder med hule eiker.
- Etablere samarbeid mellom det offentlige og grunneier for å sette i gang skjøtsel.
- Følge opp handlingsplanen for hule eiker, kartlegge forekomster av utvalgte naturtyper og rapportere til Naturbase.
- Engasjere seg aktivt i planprosesser ved å melde inn forekomster av utvalgte naturtyper ved oppstart av planer.
- Dersom noen klager på en tillatelse eller avslag på en tillatelse, skal Fylkesmannen uttale seg til klagen før endelig klagebehandling.

Ønsker du mer informasjon om hvordan du kan håndheve reglene for utvalgte naturtyper, finner du en veileder på internett: www.miljodirektoratet.no

Hva er en konsekvensanalyse?

Før det fattes vedtak om inngrep i en utvalgt naturtype, skal det foretas en konsekvensanalyse. Den skal vise hvilke konsekvenser et inngrep kan få for naturtypen. Konsekvensanalysen bør inneholde en vurdering av eventuelle avbøtende tiltak. Tiltakshaver har ansvar for at analysen er klar før vedtaket skal fattes. Et uavhengig firma med naturfaglig kompetanse bør utarbeide analysen. I konsekvensanalysen ser man først på hvilken innvirkning tiltaket vil få på eiketreet. Viser analysen at tiltaket fører til at eika blir forringet eller ødelagt, er neste steg å se på hvilken betydning det vil ha for eiketrestanden som helhet, både i kommunen, regionalt og nasjonalt. Dersom analysen viser at tiltaket ikke har nevneverdige konsekvenser for treet, trenger man ikke gå videre for å undersøke virkningen på naturtypens utbredelse.

Kort om aktsomhetsplikten

Aktsomhetsplikt for utvalgte naturtyper betyr at enhver har plikt til å ta særskilt hensyn for å unngå forringelse av naturtypen. Det forventes mer av en profesjonell aktør enn av en privatperson. For å ta særskilt hensyn må man vurdere:

- Har du en hul eik på din eiendom?
- Vil det ønskede tiltaket påvirke den hule eika?
- Kan du tilpasse tiltaket på en slik måte at du unngår skade eller felling av treet?
- Kan du gjøre tiltaket på en mer skånsom måte for å ta hensyn til treet?
- Er det mulig å finne en alternativ lokalisering av tiltaket?
- Hvor viktig er «din» hule eik for eikebestanden i Norge?
- Hvor stor er nytten av det skadelige tiltaket?

Jo eldre og større eiketreet er, og jo mindre samfunnsnyttig tiltaket er, jo tyngre vil hensynet til treet veie. Aktsomhetsplikten kan innebære at tiltakshaver helt må avstå fra tiltaket eller må gjennomføre det på en annen måte enn opprinnelig tenkt. Merk at dersom du har fått en tillatelse til å utføre et tiltak, anses aktsomhetsplikten å være oppfylt.

Unnlater du å gjøre disse vurderingene og handle deretter, kan du ha brutt aktsomhetsplikten.

Mollestadeika i Birkeland er vernet som naturminne. Den er en av de aller største i Norge med en omkrets på over 10 meter! Foto: Harald Bratli.

Mer informasjon

Naturmangfoldloven: www.lovdatabank.no

Handlingsplan for hule eiker: www.miljodirektoratet.no

Mer om hule eiker: www.artsdatabanken.no

Har du opplysninger om naturtypen, ta kontakt med din lokale Fylkesmann.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus

Telefon: 22 00 35 00

E-post: fmoapostmottak@fylkesmannen.no

Nettsider: www.fylkesmannen.no/Oslo-og-Akershus

Utforming: Trond Haugskott

